

ПРОБЛЕМА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Револуція 1848 року в Австрійській імперії вивела на арену політичної боротьби представників української національної меншини. З цього моменту Галичина перетворилася на місце активного протистояння українського та польського національно-визвольних рухів. Одним із ключових напрямків протистояння стало питання отримання освіти рідною мовою. Опіраючись на підтримку Відня і власні фінансові можливості поляки значно випередили українців у розгортанні різноманітних освітніх установ. Українцям, у кращому випадку, вдавалося добитися відкриття окремих класів у польських освітніх закладах. Вища шкільна рада, яка мала би сприяти розгортанню освітньої мережі двох ключових народів Галичини була укомплектована чиновниками з числа поляків. Тому, при виникненні спірних питань, завжди ставала на бік польської сторони. Ця обставина додавала ще більшої напруги в українсько-польські відносини.

Ключові слова: освіта; Галичина; українці; поляки.

Після «весни народів», не зважаючи на шалений опір польської панівної адміністрації Галичини та неадекватну позицію до різних ситуацій офіційного Відня, український національний рух спираючись на конституційні принципи національної рівноправності народів, почав здобувати для українців все більше прав та свобод [1, с. 50]. Разом із тим, польсько-українські взаємини у другій половині ХІХ та на початку ХХ століття на теренах Галичини набули особливої гостроти та протистояння і були пов'язані саме з тим, що українці активно включились у громадсько-політичне життя краю використовуючи всі можливості та права надані їм австрійською конституцією 1867 року. Складовою національно-визвольного руху українського населення західноукраїнських земель була боротьба за народну освіту. Після того, як було створено Крайову шкільну раду (28 червня 1867 р.) вона відала справами крайової освіти. Очолював і призначав майже половину членів ради намісник. Відповідно до крайового закону про мови 1867 року східно-галицькі народні школи були *утраквістичними*, тобто мовно змішаними польсько-українськими або українсько-польськими. Викладання другої регіональної мови починалося із другого класу, але лише як звичайний предмет, так

само, як викладання німецької мови, яке починалося із третього класу.

«Початкова шкільна освіта в Галичині ґрунтувалася передовсім на загальнообов'язкових чотирирічних народних школах. Більшість із них були *коєдукаційними*, тобто такими, де дівчатка і хлопчики навчалися разом. Серед східно-галицьких народних шкіл переважали, за тогочасною термінологією, *утраквістичні*. Це означало, що всі предмети, за винятком українських та польських дітей були спільними. Насправді ж, у галицькому народному шкільництві домінувала польська мова...» [2, с. 161]. Російський науковець проф. Н. Ястребов писав: «Жодна з німецьких народностей Австрії не домоглася такого визнання своїх прав, у тому числі й мовних, в межах займаної нею території, якого домоглася польська народність» [3].

В загальних рисах культурно-освітні процеси в середовищі українського населення Галичини вже досліджено у роботах українських науковців Я. Грицака [4], М. Демковича-Добрянського [5], Л. Зашкільняка і М. Крикуна [6], Ю. Михальського [7], І. Чорновола [8–9], а також польських істориків Я. Мокляка [10–11], Ю. Грухалю [12] та інших.

Плідним і відносно спокійним у стосунках українців і поляків був період так званої

«нової ери», тобто порозуміння, що узгодили адвокат К. Телішевський та намісник К. Бадені. При вирішенні освітніх проблем воно полягало в наступному: відкриття ще однієї руської гімназії в Східній Галичині; заснування кафедри історії України у Львівському університеті; забезпечення «руській» мові рівноправності з польською та німецькою; «повернення урядників русинів з Мазурщини на Русь» (тих, що отримували призначення в етнічні польські райони, що сприяло їх асиміляції). Про деталі переговорів знала лише обмежена кількість осіб (О. Барвінський, І. Белів, Д. Гладилевич, К. Левицький, Ю. Романчик, М. Сочинський, О. Степанович, І. Чапельський), їх К. Телішевський оприлюднив лише 1892 році [13, с. 92]. Офіційного тексту угоди ніколи не було складено. Формально вона трималася на чесному слові її ініціаторів. Це робило такий компроміс дуже хитким – найменша підозра у нечесності однієї із сторін ставила під загрозу усю акцію. 6 вересня 1892 року урядова «Gazeta Lwowska» та «Діло» повідомили про те, що цар дав дозвіл на відкриття кафедри історії Східної Європи у Львівському університеті та що професор, який її очолить, викладатиме по-українськи [14, с. 290]. Вагомим здобутком «нової ери» було запровадження в галицьких школах фонетичного правопису української мови. З цією метою віце-президент крайової шкільної ради представник консервативного польського угруповання «станьчиків», професор М. Бобжинський скликав комісію в справі реформи українського правопису в школах [8, с. 104]. Підчас «нової ери» були також підтверджені державні права української мови. Проблема полягала в тому, що органи влади були зобов'язані відповідати на подання українською мовою по-українськи, однак цієї практики дотримувалися далеко не завжди. 14 березня 1892 року К. Бадені видав обіжник, який нагадав про чинне законодавство щодо використання української мови в австрійському діловодстві. Однак це практично не вплинуло на поведінку органів влади, що й надалі нехтували правами українців [4, с. 160]. Певним офіційним визнанням прав української мови треба вважати і вихід у світ наприкінці 1890 року друкованого українського органу намісництва «Народна часопись», що

була додатком до «Gazety Lwowskiej». До 1892 року в Галичині існувала лише одна українська гімназія у Львові. 30 березня 1892 року Галицький крайовий сейм ухвалив рішення про заснування української гімназії в Коломиї. 4 вересня сеймову резолюцію підписав імператор і 21 вересня 1892 року відбулося урочисте відкриття українського паралельного класу Коломийської гімназії [8, с. 149].

Практично кожний конкретний наслідок польсько-української угоди в Галичині мав виразний всеукраїнський відгук, що зіграло вирішальну роль у національному самовизначенні галицьких русинів. Лідери українського руху відчували нагальну необхідність у створенні політичної партії, яка б обстоювала права українців. Наприкінці XIX століття Українська національно-демократична партія, очолювана С. Даниловичем, В. Будзиновським, М. Грушевським, К. Левицьким, Ю. Романчуком та ін., стала основною політичною силою українців Східної Галичини. УНДП, окрім іншого, теж вимагала поділу Галичини на дві частини – польську та українську, кожна з яких мала б широку автономію. УНДП вимагала рівноправності української мови у всіх сферах державного життя краю, відстоювала запровадження загального і рівного виборчого права, домагалися відкриття українського університету у Львові [15]. Однак місцева влада повністю перейшла до рук польської правлячої еліти, що загострило українсько-польське протистояння.

Одним із місць українсько-польського протистояння стало приміщення Галицького крайового сейму, де точилися гострі дискусії щодо шкільних справ. «7 (19) січня дочекалися на кінець у вівторок розгляду в Сеймі. Після жвавої дискусії на ранішньому і вечірньому засіданні того ж дня голосування дало такий результат: Стосовно народних шкіл Сейм незначною більшістю голосів прийняв у формі закону зміну параграфу 2 закону від 1867 р. *Згідно з поправкою в місцях спільного проживання українців і поляків, там де українці становили чверть населення, на вимогу батьків у народних школах з польською мовою викладання мали запроваджуватися українські класи.*

За цю поправку проголосували при другому читанні 65 послів, з 58 проти; при третьому читанні за неї висловилося 64, з 53 проти. За неї голосували русини (українці), клуби лівиці і центру, а з правиці гр. Альфред Потоцький і намісник п. Вацлав Залеський.

У процесі обговорення закону посол Січинський поставив на голосування поправку згідно якої не встановлювався кількісний поріг при відкритті класів з руською мовою викладання. При голосуванні поправка Січинського не набрала необхідної кількості голосів. Її підтримали лише русини і три послы поляки: д-р Мрочковський, Тад. Романович і Вербицький» [16, с. 1].

У коментарі газети «Діло» йшлося, що фактично не приходилося чекати на якісь зміни для русинів. Практика імплементації законів залежала від Крайової шкільної ради і чиновників на місцях (переважно поляків). Так резолюцію про українські паралельні класи хоч би в чотирьох нижчих класах гімназії в Перемишлі було відхилено. Польська більшість Сейму залишилася глухою до голосів захисників руського народу. Однак, навіть в польському середовищі, час від часу вдавалося знайти прихильників створення більш сприятливих умов для українців, які прагнули отримувати освіту рідною мовою. Так, у ході дебатів над поданням Ю. Романчука на XVII вечірньому засіданні «... взяв голос посол Бобжинський (станьчик), який обстоював лиш сеймові ухвали, тобто щоб законодавчим шляхом, та адміністративним шляхом полагодити подання посла Романчука. Промова посла Бобжинського не викликала великого зацікавлення, але одне маємо пам'ятати, що краківський професор і до того історик не стояв на становищі незнання Русі, як це зробив репрезентант «подоляків», посол Тросевич. *Посол граф Войт. Дідушицький підтримав прагнення русинів отримувати освіту рідною мовою. Звернув увагу на утиски малоросів у Росії» [17, с. 2].*

Посол до Галицького крайового сейму, князь А. Сапега констатував, «що ані комісія, ані члени сейму не виробили ще собі спільної позиції стосовно всієї справи, що послы у виступах не сказали нічого нового, зважаючи на те, що в попередніх Сеймах було сказано. ... Ми не хочемо ні одним кро-

ком посунутися вперед. Шаную переконавання інших, але з такими поглядами важко рахуватися. Їх не можемо брати до уваги для подальшої нашої діяльності. А піду в тому питанні дальше як ті панове скептики. Прошу послухати, що говорять люди з інших частин Польщі. Вони велять нам чим скоріше полагодити справу руську, бо це куля біля наших ніг. Я тішуся, що число моїх однодумців за 20 років зросло. (Голоси : Так є). Один із виступаючих жахався майбутнього і запитував, що станеться з польськими дітьми на Русі, опираючись на слова посла Романчука. Я не слухаю того, що один або другий посол руський каже з розгорячіння. Чули тут за 25 років різні слова. Я дивлюся на Русь як на Русь. Для мене Русь, то не їх представники в Сеймі, не тих кілька мільйонів у Галичині. Вона сягає дальше. Її розвиток лежить в інтересах кожного поляка і церкви, до котрої я належу, в інтересах цивілізації, котру я визнаю і в інтересах монархії, до котрої належу. *Разом із тим Сапега звернув увагу, що проти окремої руської гімназії в Перемишлі виступив і русин, професор Іван Левицький, мотивуючи це фінансовою недоцільністю [17, с. 2].*

Дійсно фінансова проблема була не останнім чинником у вирішенні питання налагодження освітніх послуг для українців Галичини. В одній із заміток газети «Діло» під красномовною назвою «Щедрість польська для русинів» йшлося саме про це. «В бюджеті на 1886 р. для потреб русинів на культуру («Просвіта», друк підручників, «Академічне братство» тощо) передбачено 8950 зр. тоді як на інтернат Змертвихвстанців Валеріана Калінки 4500 зр., а польський театр 32000 зр. і на Академію наук у Кракові 18000 зр. і так далі» [18, с. 1]. Не збиралися здаватися і представники польських радикальних кіл у Галицькому крайовому сеймі. «Взяли участь у дискусії послы: доктор Цоль, прав. комісар Ритнер, о. Січинський, кн. А. Сапега, доктор Черкавський, доктор Антоневиц і Єр. Волянський та ін. Наприклад, посол Голієвський полемізуючи з поглядами посла Романчука про те як у 1867 р. ухвалено шкільний закон і твердив, що русинів ніколи ніхто не гнобив. Вони мали своїх Шашкевичів, Стройновських, Хоминських та інших на впливових становищах. ... Європа не знала і не знає руси-

нів, а Галичину називає польським краєм...» [19, с. 1].

Щоб переконати представників польських панівних верств, що українці мають такі ж права як і поляки необхідні були роки наполегливої боротьби. Одним із проявів тривалого протистояння стало питання відкриття української гімназії у Перемишлі, яке не сходило з порядку денного у 1880–1890-х роках. «На першому засіданні теперішньої сесії сеймової постановив посол Барвінський подання, яким закликав правительство, щоби руські класи виділити з гімназії в Перемишлі і утворити з них окрему гімназію з руською мовою викладання. Комісія шкільна полагала це подання прихильно, а на вчорашньому засіданні прийняв Сейм подання шкільної комісії, яке таке ж як подання посла Барвінського. ... Утворення руської гімназії в Перемишлі ініціював посол Романчук в 1884 р., подавши відповідний запит. Але то перше подання прогомніло безслідно, треба було поновлювати його в 1886 і 1887 рр. ... Але на думку Бобжинського достатньо було створення паралельних класів... У 1888/89 н. р. відкрито перший паралельний клас з руською мовою викладання... В Перемишській гімназії у 1884/85 н.р. було 747 учнів – з них русинів 229; у 1888/89 було 726 учнів – з них русинів 197; у 1894/95 н.р. було 818 – з них русинів 264.

Зокрема у 1895/95 н. р.

1 клас польський 143 руський 59

2 клас польський 94 руський 40

3 клас польський 78 руський 37

4 клас польський 81 руський 33

5 клас польський 60 руський 34

6 клас польський 26 руський 33

7 клас польський 24 руський 28» [20, с. 1].

Ще однією болючою проблемою було відкриття у Львові українського університету. «Українські послы звернулися до гр. Пінінського з проханням щодо Львівського університету: завести урядову українську мову, 2 кафедри з руською мовою викладання, щороку по 6 стипендій для кандидатів українських кафедр. Але Пінінський на посаді нічого для українців не зробив, ніколи не говорив українською мовою» [21]. З метою обговорити питання створення університету українська молодь в 1899 році скликала у Львові віче. Саме ідея створення університету з українською мовою викладання була головним мотивом віча. Від імені зібрання виголосив її у першому виступі студент філософського відділення Львівського університету, голова товариства «Академічна громада» Михайло Галушинський. Проблематику пов'язану з боротьбою за заснування українського університету у Львові розглянув у дисертаційній роботі В.М. Качмар [22]. Тому, лише зазначимо, що боротьба української спільноти Галичини отримала широкий відгук в Наддніпрянській Україні.

Таким чином, можемо констатувати, що починаючи з 1848 року, з «весни народів» поруч з поляками на арену суспільно-політичної боротьби в Галичині вийшли й українці. Одним з ключових напрямків їх діяльності стало обстоювання права на освіту рідною мовою. В цьому вони вбачали можливість уникнення колонізації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Плекан Ю. Польсько-українські взаємини на початку ХХ століття у Галичині (за матеріалами архівних збірників Ягеллонського університету) / Ю. Плекан // Збірник наук. статей кафедри історії України Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича «Питання історії України». – Т. 9. – Чернівці : «Зелена Буковина», 2006.
2. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. – Львів : «Піраміда», 2014.
3. Ястребовъ Н. Галиція накануне Великой Войны 1914 года. Съ картой Галиціи Буковины съ Угорской Русью / Н. В. Ястребовъ – Петроградъ : Типографія А. Э. Коллинсъ, 1915. – 148 с.
4. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. / Я. Грицак – К., 1996. – 360 с.
5. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002. – 752 с.
6. Михальський Ю. Польські демократи та українське питання в Галичині напр. ХІХ – на поч. ХХ ст. (до 1914 р.) / Ю. Михальський // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 33. – Львів, 1998. – С. 122–131.
7. Чорновіл І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. – Львів, 2000. – 247 с.

8. Чорновол І. Поляки і українці в політиці Австро-Угорщини в другій половині 80-х років XIX ст. («Українська інтрига» графа Г. Кальнокі) // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 71–81.
9. Moklak J. Stanowisko posłów ruskich (ukraińskich) w Sejmie Krajowym galicyjskim wobec projektu ustanowienia Rady Szkolnej Krajowej (1866 r.) / J. Moklak // Dzieje kształtowania się polskich instytucji oświatowych / pod red. E. A. Mierzwa. – Piotrków Trybunalski, 2002. – S. 79–89.
10. Moklak J. W walce o tożsamość ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego. 1866–1892 / J. Moklak. – Kraków : Historia Jagellonica, 2004.
11. Gruchala J. Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1890–1914) / Janusz Gruchala. – Katowice, 1988.
12. Гунчак Т. Україна: перша половина XX ст.: Нариси політичної історії / Т. Гунчак – К., 1993.
13. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVII ст. – початок XX ст.). – Львів, 1996.
14. Химка Джон-Пол. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890). – К., 2002.
15. Подання посла Романчука // Діло. – 1886. – 9 (21) січня.
16. Хід дебатів над поданням пос. Романчука на XVII і XVIII засіданнях Сейму // Діло. – 1886. – 9 (21) січня.
17. Щедрість польська для русинів // Діло. – 1886. – 11 (23) січня.
18. Другі дебати над поданням посла Ю. Романюка на 24 засідання Галицького сейму // Діло. – 1886. – 11 (23) січня.
19. Руска гімназія в Перемишлі // Діло. – 1895. – 13 (25) січня.
20. Лист посла Танячкєвича // Діло. – 1898. – 17 грудня.
21. Качмар Володимир Михайлович. Проблема українського університету у Львові в кінці XIX – на початку XX ст.: суспільно-політичний аспект : дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 1999.

Кучеренко А. А., Черноморський державний університет ім. Петра Могили, Николаев, Україна

ПРОБЛЕМА ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ УКРАИНЦЕВ ГАЛИЦИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Революция 1848 года в Австрийской империи вывела на арену политической борьбы представителей украинского национального меньшинства. С этого момента Галиция превратилась место активного противостояния украинского и польского национально-освободительных движений. Одним из основных направлений противоборства стал вопрос получения образования на родном языке. Заручившись поддержкой Вены и собственные возможности поляки значительно опередили украинцев в разворачивании разнообразных образовательных учреждений. Украинцам, в лучшем случае, удавалось добиться открытия отдельных классов в польских образовательных учреждениях. Высшая школьная рада, которая должна бы способствовать расширению образовательной сети двух ключевых народов Галиции была укомплектована чиновниками из числа поляков. Поэтому, при возникновении спорных вопросов всегда становилась на сторону поляков. Это обстоятельство привносило еще большего напряжения в украинско-польские отношения.

Ключевые слова: образование; Галиция; украинцы; поляки.

Kucherenko A., Petro Mohyla Black Sea State University, Nikolaev, Ukraine

PROBLEM OF SCHOOL EDUCATION FOR UKRAINIAN OF GALICIA IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH – EARLY TWENTIETH CENTURY

The revolution of 1848 in the Austrian Empire led into the arena of political struggle the representatives of the Ukrainian national minority. Since then, Galicia has become the arena for confrontation of the Ukrainian and Polish national liberation movements. One of the key directions of the confrontation was the issue on education in the native language. Based on the support of Vienna and their own financial capacities, the Poles were far ahead of the Ukrainians in establishing different educational institutions. The Ukrainians, at best, were able to achieve opening several classes in Polish educational institutions. The High School Board, which was to promote education network establishment of two key nations of Galicia, was staffed with Polish official. Therefore, in the case of emerging disputable question Board always took a side with the Polish. This fact added even more pressure in the Ukrainian-Polish relations.

Some softening of the Ukrainian-Polish confrontation was observed during the period of so-called «new era», which eventually did not last long. Since the agreement was not in written form and was not signed by both parties, who treated each other with disbelief.

Especially strong confrontation was observed regarding establishment of the Ukrainian university in Lviv. Polish ruling classes and the Catholic Church were strongly against its opening. Conservative representatives of the Polish elite considered that establishment of several Ukrainian departments in Lviv university was entirely sufficient.

Therefore, providing national liberation struggle in the second half of XIX - early XX century the Ukrainians and Poles actively confronted each other and the peak of this confrontation was in the educational sphere.

Key words: *education; Galicia; ukrain; polish.*

Рецензенти: *д-р. іст. наук, професор Сінкевич Є. Г.*
д-р. іст. наук, професор Міронова І. Ю.

© Кучеренко А. А., 2016

Дата надходження статті до редколегії 16.01.2016